

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглянуто сучасні форми і методи виховання культури гідності старших дошкільників як базової якості особистості. Особлива увага приділена особливостям застосування різноманітних методів та форм роботи з дошкільників із різними рівнями гідності: бесіди, обговорення, ігрові, вправ, програвання ситуації морального вибору тощо.

Ключові слова: культура гідності, старші дошкільники, форми, методи.

Сучасні умови розбудови українського суспільства висувають вимоги до розвитку підростаючої особистості, яка може бути самостійною, проявляє активність, схильна до саморозвитку, свідомо ставиться до себе, докладає зусиль до визнання своєї цінності іншими, поваги з боку різних представників суспільства, приналежності її до різних соціальних груп. Тому перед педагогами та батьками виникає потреба в оволодінні формами, методами роботи з виховання гідності як базової ціннісної якості особистості.

Це знайшло своє підтвердження у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді», Конституції України, Законі України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, де гідність визначено пріоритетною цінністю.

Різні аспекти культури гідності висвітлені у наукових працях учених І. Беха, Н. Дятленко, О. Кононко, О. Коротовських, В. Котирло, М. Лісіної, І. Синиці, А. Сілвестру, В. Сухомлинського, С. Удовичької, Н. Чиренко та інших.

Метою статті є ознайомлення з інноваційними формами та методами виховання основ культури гідності старших дошкільників.

У своєму дослідженні ми спираємося на визначення ключового поняття «культура гідності зростаючої особистості» І. Беха, згідно з яким культура гідності особистості — це ціннісне ставлення до себе та до інших. На думку вченого, людина культури гідності — це самодостатня особистість, яка насамперед оцінює свої можливості, орієнтуючись на внутрішній покликання, лише потім враховує думки, оцінки, очікування інших стосовно себе [1].

Вітчизняні психологи Н. Дятленко, О. Кононко вважають, що починаючи закладати основи культури власної гідності слід вже у ранньому віці, підтримуючи у дитини впевненість у праві проявляти,

утримувати та відстоювати власну гідність. Це можливо за умови сформованості у дітей самоповаги, яку ми розглядаємо як переживання шанобливого ставлення до себе, гордість за свої досягнення, успішну діяльність. Виховання вищезазначених почуттів передбачає сформовану здатність дитини адекватно оцінювати себе та інших людей.

Ми поділяємо думку про дошкільний вік як найбільш чутливий для формування в ранньому онтогенезі зачатків гідності тому, що саме в цей період життя закладаються основи ціннісних орієнтацій особистості, виникають перші світоглядні уявлення, спостерігається надзвичайна пластичність психіки (І. Бех, Л. Виготський, С. Рубінштейн); висока емоційна сприйнятливість (О. Запорожець); з'являються такі особистісні новоутворення, як внутрішні етичні інстанції (Л. Божович, Д. Ельконін); формується самооцінка (М. Лісіна, О. Сілвестру), виявляється бажання бути визнаним в колі однолітків, дорослих. Вищезазнані характеристики є підґрунтям для закладення основ характеру маленької людини, її ставлення до навколишнього світу, до самої себе, до інших, засвоєння моральних норм поведінки, формування якостей, які роблять її людиною.

Провідним у галузі дошкільної вітчизняної педагогіки вважаємо визначення психолога О. Кононко, яка досліджувала розвиток гідності у дітей молодшого дошкільного віку. Так, дослідниця визначає гідність як складний феномен, що поєднує в собі усвідомлення особистістю мотиву свого вчинку, самооцінку, самоконтроль, вольові зусилля, переживання за результат виконаної справи, гордість за свої досягнення, повагу до себе (самоповага), повагу до інших [2].

Виходячи з основних теоретичних положень сучасних досліджень та результатів констатувального етапу нашого дослідження, у подальшій роботі з формування у старших дошкільників основ культури гідності ми використали групи методів, які забезпечували єдність когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів [3, с. 232-236]:

1) методи формування моральної поведінки для вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами (залучення дитини до виконання певних правил поведінки; показ і пояснення способів поведінки, приклад поведінки дорослих, однолітків, літературних героїв; вправлення у моральній поведінці; створення ситуацій морального вибору);

2) методи формування моральної свідомості: збагачення знань про моральні поняття, засвоєння моральних уявлень; роз'яснення конкретних моральних норм і правил; проведення етичних бесід;

3) методи стимулювання моральних почуттів (приклад інших; педагогічна та колективна оцінка поведінки, вчинків однолітків; схвалення моральних вчинків, заохочення до здійснення моральних вчинків).

Для збагачення когнітивної, емоційно-чуттєвої, поведінково-діяльнісної сфер дошкільників з різними видами гідності форми та методи використовувались інтегровано.

Робота з дітьми щодо ознайомлення з різними видами гідності мала такий зміст (згідно з показниками). Так, зокрема, людська гідність передбачала знання дитиною своїх прав, уміння позитивно ставитися до себе та до інших, відчуття несправедливості у ставленні до людей, виконання своїх обов'язків, повага інших людей, вияв співчуття, співпереживання іншим, намагається захистити слабшого за себе.

Особистісна (власна) гідність визначається такими показниками: знання форм ввічливого звертання до людей різного віку; знання правил поведінки в громадських місцях, у родині; уявлення про свої позитивні та негативні якості; має власну точку зору, може не погоджуватись з несправедливою оцінкою своїх досягнень та якостей; виявляє елементи самоповаги; уміє відстоювати власну гідність; може обґрунтувати свої рішення та вчинки; координує свої дії з діями інших (децентрація); поводить мирнолюбно; поводить чесно, совісно у ставленні до себе та інших.

Національна гідність визначається такими показниками: знання назви своєї країни, столиці, рідного міста, назви державних символів; уявлення про себе як про українця; усвідомлення, що в світі багато різних країн, знання кількох із них; прояв поваги до представників своєї та інших культур; виявленням допитливості до історії свого роду, народу, держави.

Так, використовуючи методи першої групи, ми пропонували дошкільнику дотримуватися певних правил поведінки під час спілкування, ігор з іншими дітьми, дорослими, поважаючи кожного учасника взаємодії.

Слід зазначити, що особливе значення серед методів розвитку гідності вихованця мало використання елементів рефлексивно-експліцитного методу, який допомагав дошкільнику навчитись основ самоаналізу власних вчинків, зосередити увагу на вивченні свого внутрішній світу, тобто процесу осмислення вчинків. Експліцитна частина методу дала дитині змогу словами виразити власні переживання, тобто «озвучити» особливості свого світосприймання [1].

Також були використані такі методи та прийоми: читання творів художньої літератури та бесіди за їхнім змістом; колективне обговорення дій та вчинків персонажів; розглядання ілюстративного матеріалу та складання дітьми розповідей; розв'язання морально-етичних проблемних ситуацій; входження в роль позитивного героя художнього твору «А як би вчинив ти?»; дидактичні ігри та вправи на вирішення завдань морально-етичного змісту; ігри-драматизації за змістом художніх творів; подолання суперечностей «Що добре,

а що погано?»; використання зразків фольклору; дискусії, конкурси, вікторини; розв'язання кросвордів; художня діяльність тощо.

Для ознайомлення з провідними поняттями проводилися групові та індивідуальні бесіди з досліджуваними. Групові бесіди на морально-етичну тему спрямовувались на уточнення, узагальнення уявлень дошкільників про моральні категорії — «добро», «зло», гідність, самоповага. Були запропоновані теми для обговорення: «Твої права», «Права та обов'язки», «У світі ввічливих слів», «Розумніший той, хто поступається»; індивідуальні бесіди про сім'ю, сімейні обов'язки, родинні свята, про українські народні звичаї, традиції, обереги; вивчення малих жанрів фольклору, віршів про Батьківщину, родину.

За твердженнями вчених Л. Божович, О. Запорожця, С. Карпової, Н. Лисюк, гра — провідний вид діяльності дошкільників, найкращий засіб морального виховання. Гра створює можливість для моделювання життєвих відносин, полегшення входження однолітків у взаємодію з однолітками, у результаті чого виникає дитяче спілкування, в якому вони будують свої відносини на основі моральних норм, звертаючись до норм регулювання поведінки дорослим як до зразку. Цей вид діяльності забезпечує введення дитини у виховний процес, в якому вона перетворюється для себе на об'єкт спостереження. Правила засвоюються краще, коли дитина одночасно виступає і суб'єктом, і об'єктом вимог. Для виховання моральної поведінки вихованця в грі необхідно дати зразки поведінки, викликати бажання наслідувати їх, брати на себе роль; допомогти у виконанні ролі, дотриманні правил гри, отриманні задоволення від процесу. Саме тому старшим дошкільниками пропонувались різноманітні види ігор.

Так, для ознайомлення з людською гідністю були використані дидактичні ігри правового змісту «Кожен має право на повагу», «Потяг турботи», «Потреби та можливості». Вивченню особливостей власного «Я» допомагали дидактичні ігри, спрямовані на пізнання своїх емоцій, настрою, рис характеру, бажань: «Хто це?», «За що мене любить мама?», «Як вчинити?», «Похвалилки», «Відгадай настрої» тощо.

Оскільки в дошкільному віці спостерігається розбіжність між знаннями, емоційними проявами та діями, саме тому виникла необхідність програвання ситуацій вибору морального вчинку для збагачення досвіду кожної дитини.

Опредмеченню такого обговорення сприяло використання методики «Кадр», запропонованою І. Дудник, у двох варіантах, за допомогою якої пропонувалось проаналізувати вчинок героя, використовуючи модель (графічне зображення аналізу вчинку). Як ігровий момент пропонувалось уявити себе кінооператорами та зняти на плівку сюжет твору. Під час групової роботи педагог, аналізуючи разом із дітьми зміст, поступово малював схему на дошці. Для індивідуа-

льної роботи вихованцям пропонувались демонстраційні картки із зображенням вчинків дітей та дорослих.

Згідно з першим варіантом проведення, підсумовуючи висловлювання учасників обговорення, дорослий підводив до висновку: «Перед тим, як вчинити, треба замислитися, що зробити в цій ситуації, якими можуть бути наслідки від цього». Така схематизована модель аналізу вчинку демонструвала «прямий хід» обговорення і дала змогу відчути стан людини в ситуації зневажання, відчути самовартісність в ситуації морального вибору вчинку в кожній конкретній ситуації.

Для уточнення знань вихованців про національну гідність були використані тематичні вікторини, які містили запитання про рідне місто, Батьківщину; на поглиблення знань були спрямовані розповіді, легенди про обереги, традиції українського народу, засновників м. Києва.

Також набуттю досвіду гідних вчинків сприяла організація театралізованих ігор, які відтворюють типові дії певного персонажа, це не тільки наслідування та імітація, але й вільна творча побудова, яка спирається на вихідні уявлення дитини про поведінку. Завдяки такому програванню дошкільник набуває досвіду дій, переживань, виникає потреба з власної ініціативи підкорятися різним вимогам. Театралізована гра озброює вихованця способами активного відтворення, моделювання за допомогою зовнішніх, предметних дій такого змісту, яким в інших умовах не можна по-справжньому оволодіти [2].

На формульовальному етапі дослідження насамперед виникла потреба сприяти розвитку позитивного «Я» дошкільника, тобто активізувати, заохотити самостійність, старанність, уміння позитивно себе оцінити, визнати свої успіхи, досягнення інших завдяки гармонізації з навколишнім середовищем: самоорганізації, самозбереженню, самореалізації.

Система роботи з виховання основ культури гідності здійснювалася у різних напрямках (з дітьми та дорослими), за різних форм організації досліджуваних (групової, підгрупової та індивідуальної).

Для реалізації завдань просвітницького характеру (підвищення обізнаності дітей стосовно поваги до інших людей та самоповаги, акцентування уваги на значущих якостях, з якими може бути пов'язане шанобливе ставлення) основним методом слугувала бесіда з досліджуваними. Цей метод охоплював елементи дискусії, що надавало дошкільникам можливість аргументувати, відстоювати власні позиції. Бесіди містили ігри, психогімнастичні вправи, малювання, читання та обговорення творів художньої літератури, обговорення, програвання проблемних ситуацій. Тематами бесід були: «Що означає поважати інших людей?», «Кого ти вважаєш і як люди про це дізнаються?», «Я шаную себе!»

Уявлення дитини про себе як успішного суб'єкта предметно-практичної діяльності та спілкування формувалося за допомогою збагачення індивідуального досвіду досліджуваних в діалозі з дорослим. Важливим було створення ситуацій успіху для зацікавлення у створенні потреби бути гідною особистістю. Також оптимізувався стиль керівництва з боку дорослого: здійснювалася підтримка дитини, висловлювалася впевненість у її можливостях, надавалася необхідна допомога, заохочувався самоаналіз.

Для забезпечення успіху операційної сторони діяльності пропонувалися шаблони, зразки, спрощені способи виконання, що могло допомогти дитині набутти самостійності, старанності, учитись доводити розпочату справу до кінця, наполегливо і якісно виконувати виріб.

Для розвитку самопізнання досліджуваних, підвищення їхньої самооцінки пропонувалися ігрові завдання, які спрямовувались на стимулювання інтересу дошкільника до себе, свого внутрішнього світу, концентрацію уваги на своїх особливостях. Основним методом реалізації цього напрямку була бесіда, яка вирізнялася діалогічним характером і дала можливість завдяки аргументації впливати на внутрішню позицію вихованця. Оскільки звернення до свого «Я» вимагає достатньої рефлексивності, яка у дошкільників лише починає функціонувати, бесіди охоплювали прийоми з опредмечування думок через малювання, ігрові вправи. Темами бесід були: «Це «Я», «Я і моя родина», «Мої уподобання».

Також особливої уваги вимагала виховна робота з окремими підгрупами дошкільників, спрямована на підвищення значущості базових особистісних цінностей (бути самостійними, старанними, доводити розпочату справу до кінця), вироблення уміння досліджуваних самовиражатися. Використано підхід, за якого та чи інша цінність набувала особистісного смислу за умови вправлення дитини у способах виділення, усвідомлення та утвердження себе у зв'язку з нею (І. Бех). Зазначений напрям роботи передбачав: а) просвітницьку роботу з дітьми, спрямовану на роз'яснення значущості та важливості окремої якості, яка велася у формі діалогу та містила елементи аргументації; б) вправлення дітей у способах виділення, усвідомлення та утвердження себе у зв'язку з цією якістю; в) комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня самоусвідомлення себе у зв'язку із виявленими якостями та активізацію позитивних переживань: самохвалення, радості за себе, задоволеності собою. Проведено серію занять, що містили бесіди, розв'язування проблемних ситуацій, ігри; вправлення у набутті дітьми операційних умінь (бути самостійними, старанними, доводити розпочату справу до кінця, уміти об'єктивно оцінити результат); прийоми самоаналізу та самоусвідомлення.

Одночасно проводилась робота з батьками та педагогами з метою підвищення їхньої обізнаності стосовно культури гідності до-

шкільників, особливостей проявів розвитку дітей. На батьківських зборах, педагогічних нарадах, індивідуальних бесідах, консультаціях пропонувалися способи оптимізації процесів вироблення ціннісного ставлення до себе у дітей.

Також приділялась увага індивідуальній роботі з дітьми, які характеризувалися мінімальним рівнем розвитку культури гідності. Були проведені індивідуальні заняття, спрямовані на підсилення позитивних переживань щодо власної самооцінки, пов'язані з досягненням успіхів в різних видах діяльності.

Вищезазнані методи роботи було запропоновано нами для індивідуальної, групової, колективної форм роботи для розвитку гідності дітей старшого дошкільного віку протягом дня. Варіативність добору методів обумовлювалась кількістю вихованців, розподілом їх за рівнями прояву культури гідності.

Оскільки, на думку багатьох сучасних учених, вплив дорослого в старшому дошкільному віці сильніший, ніж у більш старшому віці, у роботі зі старшими дошкільниками також використовувались методи стимулювання, спрямовані на підвищення самооцінки кожної дитини: заохочення, похвала, створення ситуацій успіху, які надавали змогу наймолодшим учасникам виховного процесу пережити власну самовартісність для себе та інших, упевнитись у цінності власних результатів діяльності, що сприяло підвищенню самоактивності старших дошкільників; вияв дорослим учасниками експерименту віри в можливість кожної дитини, що становить підґрунтя для виховання основ культури гідності дітей 5-7 року життя.

Таким чином, використання інноваційних форм та методів у вихованні культури гідності старших дошкільників як однієї з важливих ціннісних якостей особистості дає змогу оптимізувати виховний процес, залучити до активної участі усіх суб'єктів виховного процесу, формувати уміння і навички гідної поведінки у дорослих і дітей. Проте подальшого дослідження потребує проблема культура гідності дошкільників в умовах сімейного виховання, вивчення проявів гідної поведінки у дошкільників різної статі, розроблення відповідних методик і технологій виховання.

Література

1. Бех І. Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості / І. Д. Бех // Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. – Київ : Академвидав, 2009. – С. 17-30.
2. Кононко О. Л. Плекаємо в малечі почуття самовартісності / Олена Леонтіївна Кононко. – Харків : Ранок, 2008. – 141 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / Тамара Іллівна Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006-456 с.
4. Розалевич Л. І. Моральне виховання дітей дошкільного віку / Л. І. Розалевич // ДНЗ. – 2010. – № 7 (43). – С. 28-46.

В статье рассмотрены инновационные формы и методы воспитания культуры достоинства старших дошкольников как одного из главных качеств личности. Особое внимание уделяется характерным для дошкольного возраста специфичным формам и методам работы, раскрываются разные виды бесед, игр по воспитанию достоинства. Нами использованы группы методов, обеспечивающие единство когнитивного, эмоционально-ценностного и поведенческого компонентов.

Ключевые слова: культура достоинства, старшие дошкольники, формы, методы.

H. H. Marunina

Innovative Forms and Methods of Education of Dignity Culture Bases in Senior Preschool Children

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine)

Modern conditions of development of Ukrainian state demand the formation of a personality that is able to be independent, displays activity, is inclined to self-development, consciously evaluates himself (herself), makes efforts to gain respect of others people, different representatives of society, is aware of his (her) belonging to a certain society group. That is why the teachers and parents are facing the need to master the forms, methods of work on education of dignity as a basic value feature of a person.

In our research we apply the definition of the key concept «dignity culture of a child» suggested by Ivan D Bekh. According to the scientist's view, dignity culture of a person is a value attitude to oneself and to others. A person with dignity culture is a self-sufficient person who first of all evaluates his (her) possibilities and achievements orienting on his (her) point of view, and only then takes into account the thoughts, evaluations of other people, and what these people await from him (her).

In the article innovative forms and methods of education of the culture of dignity of senior preschoolers are examined as one of main qualities of a personality. Special attention is paid to the characteristic of preschool age, specific forms and methods of work, the different types of conversations, games on education of dignity.

Keywords: culture of dignity; senior preschoolers; forms; methods.

References

1. Bekh, I.D. (2009). Pochuttia hidnosti u dukhovnomu rozvytku osobystosti [Sense of Dignity in Spiritual Development of Personality]. In I. D. Bekh, *Psykhologichni dzherela vykhovnoi maisternosti* (pp. 17-30). Kyiv: Akademydav.
2. Kononko, O. L. (2008). *Plekaiemo v malechi pochuttia samovartisnosti* [Cherish feeling of Self-Value of Children]. Kharkiv: Ranok.
3. Ponimanska, T.I. (2006). *Doshkilna pedahohika* [Preschool Pedagogy]. Kyiv: Akademydav.
4. Rozalievych, L. I. (2010). Moralne vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Moral Education of Preschoolers]. *DNZ*, 7 (43), 28-46.